
WSTĘP

Wspólnym wysiłkiem kilku ośrodków uniwersyteckich i akademickich przygotowaliśmy wydawnictwo z okazji 80. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Publikacja składa się z czterech działów. W pierwszym zostały przedstawione losy polskiego ruchu niepodległościowego w Galicji i wykorzystania organizacji gimnastyczno-sportowych jako zaplecza do tworzenia polskiej siły zbrojnej. Pozostałe trzy rozdziały analizują różne przejawy aktywności narodu polskiego na polu turystyki, sportu i wychowania fizycznego w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej. Wspólną bazą dla rozważań wszystkich autorów był temat przewodni: **POLSKA KULTURA FIZYCZNA**.

Duża grupa różnych autorów wiązała pochodzenie pojęcia „**kultura fizyczna**” ze spuścizną czasów stalinizmu i sowietyzacji Polski lat pięćdziesiątych XX w. Oczywiście opinie te były nieuprawnione, a z powodu braku rzetelnych badań naukowych nad percepcją pojęcia „**kultura fizyczna**” w polskiej tradycji terminologicznej formułowano je w oderwaniu od obiektywnej rzeczywistości.

Powstanie nowożytnego terminu „**kultura fizyczna**” w polskim języku należy wiązać z płynącymi z Europy Zachodniej postępowymi prądami intelektualnymi, obejmującymi naukową refleksję na temat roli kultury w rozwoju XIX w. społeczeństwa. Źródłem **kultury fizycznej** był odpowiedni do tego okresu historycznego rozwój stosunków cywilizacyjnych. Na podstawie tych informacji można zaproponować ogólną refleksję: na danym etapie rozwoju społecznego, przy zachowaniu wspólnych cech europejskiej **kultury fizycznej**, rodzima **kultura fizyczna**, jako wyodrębniona sfera bytu oddzielnych narodów, miała indywidualne cechy będące odwzorowaniem tradycji oraz zwyczaju i obyczaju. Nie popełnimy błędu jeżeli stwierdzimy, że w wieku XIX w polskich realiach mamy w gruncie rzeczy do czynienia z dominacją pozytywizmu, który był również rodzajem światopoglądu i reakcją przeciw romantyzmowi, w tym szczególnie przeciw jednostronnej wizji świata przejawiającej się w prymacie ducha nad ciałem. Wiek dziewiętnasty podejmuje i rozwija wielkie ideały kultury oświecenia i właściwie jest tej kultury wyraźnym odrodzeniem. Dlatego pojawienie się **kultury fizycznej** było również

odpowiedzią na jednostronną kulturę umysłową ubiegłej epoki i dominację pierwiastków czysto idealistycznych. W związku z intensywnym rozwojem industrialnym i urbanizacyjnym w XIX w. **kultura fizyczna** była także reakcją na cywilizacyjny stres i zagrożenie kultury ducha.

Najstarszy znany zapis terminu „**kultura fizyczna**” w języku polskim odnaleźliśmy w artykule zamieszczonym w „Dzienniku Warszawskim” już w 1827 r. poświęconym szkole gimnastycznej pułkownika Amoro-so. Anonimowy autor na tle ogólnych refleksji dotyczących europejskich systemów gimnastycznych zanotował: „**Potrzeba widzieć całą młodzież francuską równie jak i pruską łączącą kulturę władz fizycznych z kulturą nauk i umiejętności**”. Musiało jednak upłynąć sporo czasu, nim pojęcie kultury fizycznej znalazło szersze obywatelskie uznanie. Dlatego pełnego zdefiniowania tego terminu doczekaliśmy się dopiero w pierwszych latach XX w. Podjął się tego zadania w 1905 r. Zygmunt Wasilewski, wielki polski patriota, wybitny działacz narododemokratyczny, publicysta i redaktor naczelny „Przeglądu Wszechpolskiego”, który pisał: „Dzisiejszy człowiek kulturalny z duszą opanowaną i skonsolidowaną stoi najwyżej w hierarchii dotychczasowych cywilizacji i najbardziej jest twórczy; stoi wyżej w kulturze ducha obywatelskiego od Greka, który był tylko **kalos – kagatos**. Ideał kultury dzisiejszego obywatela jest trójwymiarowy, jak ideał bóstwa: **kalos – kagatos – χαί σοφός**”¹. To nie był antyczny sposób widzenia **kultury fizycznej** przez pryzmat pojęć „piękny i dobry”, ale nowożytny w rozumieniu „PIĘKNY i DOBRY i MĄDRY”. Praktycznym przejawem tak rozumianej **kultury fizycznej** była działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, które odwoływało się do ideałów **kultury fizycznej** greckiej **kalokagathi** i rzymskiej **mens sana in corpore sano**, poszerzonych o przesłanie Z. Wasilewskiego. Oparte na tych założeniach sokole hasła cielesnej i duchowej kultury miały na celu państwowe odrodzenie narodu polskiego. Sformułowanie nowożytnego programu polskiej **kultury fizycznej** należy więc przypisać Narodowej Demokracji, wymordowanej przez Niemców w okresie II wojny światowej.

Polskie społeczeństwo terminem „**kultura fizyczna**” zaczęło posługiwać się częściej dopiero w pierwszych latach XX wieku. Odnajdujemy je na łamach warszawskiego „Ruchu” i „Przeglądu Sportowego”, w lwowskim: „Wędrowcu”, „Rodzinie i Szkole” oraz „Strzelcu”, w krakowskich „Nowościach Ilustrowanych” i w sprawozdaniu AZS za rok 1912/13. Termin „**kultura fizyczna**” występuje również w bardzo znanej, polskojęzycznej wersji książki Duńczyka J.P. Müllera z 1906 r. pt. *Moja metoda hartowania dzieci*

¹ Z. Wasilewski, *O kulturze duchowej*, [w:] *Dziesięciolecie „Przeglądu Wszechpolskiego”*, pod redakcją R. Dmowskiego, Kraków 1905, s. 103; Przedruk artykułu: Z. Wasilewski, *Listy dziennikarza w sprawach kultury narodowej*, Lwów 1908.

i dorosłych oraz we wstępie Z. Kłósnika do głośnego tłumaczenia z 1907 r. książki, autorstwa H. Irvinga Hancocka poświęconej japońskiemu systemowi wychowania fizycznego pt. *Źródło zdrowia, siły i zręczności*. We wszystkich zacytowanych publikacjach **kultura fizyczna** była rozumiana jako ogół działań pozytywnych zmierzających do wzmożenia sił psychofizycznych człowieka, przy wykorzystaniu jednakże odmiennych środków, wskazywaniu wielu kategorii wartości oraz szerokiego zakresu działań organizacyjnych. Przymiotnik „fizyczny” – podobnie jak w terminie wychowanie fizyczne – rozumiany był jako cielesna istota człowieka, a nie środki ruchowego oddziaływania.

Synonimem terminu „**kultura fizyczna**” było pojęcie „**kultura ciała**”, które pojawiło się w polskim piśmiennictwie na przełomie XIX i XX w. Dla wielu ludzi w tamtych czasach dookreślenie przymiotnikowe **kultury**: „**fizyczna/fizycznej**” miało nie zawsze jasne konotacje, wynikające ze zbieżności zjawisk, którymi zajmuje się fizyka rozumiana jako dziedzina nauki, w przeciwieństwie do pojęcia „**kultura ciała**”, lub z dostawką przymiotnikową „**kultura cielesna**”, które jednoznacznie definiowało, że idzie tu o cielesną istotę człowieka.

Po raz drugi podstawy ideowe polskiej **kultury fizycznej** zostały sprecyzowane po odzyskaniu niepodległości. Po przewrocie majowym sanacyjni teoretycy, rozwijając dyrektywy Piłsudskiego, wypracowali nowe podstawy ideowe „**państwowej koncepcji kultury fizycznej**”. Najpełniej zostały one wyrażone i uzasadnione w piśmarstwie W. Junoszy-Dąbrowskiego, wypromowanego na sanacyjnego ideologa **kultury fizycznej**, który w 1938 r. pisał: „Kultura fizyczna ma na celu ułatwić ogólny postęp ludzkości, pomnażając zdrowie i powiększając sprawność fizyczną poszczególnych jednostek, a także (...) za pomocą ćwiczeń cielesnych oddziaływać na stronę duchową, obok zdrowia fizycznego i siły fizycznej wyrabiając zdrowie moralne i siłę charakteru. Celem **kultury fizycznej**, pojętej jako czynnik postępu, jest ułatwienie jednostce osiągnięcia pełni życia, czyli rozwinięcia i użycia wszystkich swoich władz, a biorąc z punktu widzenia interesu zbiorowego, najważniejszego, stwarzanie typu pełnowartościowego obywatela, takiego, któryby według lapidarnego określenia marszałka Józefa Piłsudskiego wypowiedzianego na inauguracyjnym posiedzeniu Rady Naukowej Wychowania Fizycznego, potrafił *użyć swego ciała dla celów postawionych wyżej*”. Cele postawione wyżej były interpretowane jednoznacznie jako cele o znaczeniu państwowym, które wyznaczały sanacyjne elity. Do zadań **kultury fizycznej** należało więc przygotowanie ludności do obrony i pracy społecznej dla kraju oraz wspomaganie rozwoju sił wytwórczych, których konsekwencją miał być dobrobyt gospodarczy. Środkami tak pojmowanej **kultury fizycznej** były wychowanie fizyczne, przysposobienie wojskowe i sport. Do końca Drugiej Rzeczypospolitej **kulturę fizyczną** tworzył nie tylko sanacyjny system ideowy,

ale również całe otoczenie obejmujące system prawny, struktury rządowe, organizacje społeczne, instytucje prywatne i publiczne, szkolnictwo, naukę, bazę i kadry.

Podsumujmy, pojęcie **POLSKA KULTURA FIZYCZNA** nie wywodzi się z okresu stalinizmu i sowietyzacji naszej Ojczyzny. Termin „**kultura fizyczna**” ma narodową i polską tradycję sięgającą czasów zaborów i II Rzeczypospolitej.

Dobiesław Dudek